

O. Przemysław Michowicz, *Pozakanoniczna odpowiedzialność wyższego przełożonego zakonnego. Analiza problematyki w odniesieniu do polskiego ustawodawstwa i orzecznictwa*, Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2019, s. 263.

Recenzowana książka jest rozprawą habilitacyjną, która wpisuje się w zasadnicze zaangażowanie naukowe jej Autora, a więc w zakres prawa kanonicznego, a dokładniej – zagadnienia prawa instytutów zakonnych życia konsekrowanego, przy czym warto podkreślić, że podjęta problematyka nawiązuje tym razem w dużej mierze również do polskiego prawa cywilnego. Już we wcześniejszych publikacjach o. dra P. Michowicza można zauważyć wielokrotne odwoływanie się Autora do przepisów prawa świeckiego, jednak tym razem stanowi ono znaczący przedmiot podjętych przez niego badań.

Ojciec dr P. Michowicz przynależy do Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych Prowincji Krakowskiej. W 2006 r. rozpoczął roczne studia teologiczne w Papieskim Wydziale Teologicznym swego Zakonu „San Bonaventura” w Rzymie, uzyskując w kolejnym roku tytuł magistra teologii. Dalszą naukę, trwającą pięć lat, kontynuował w Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie, zdobywając w 2014 roku tytuł doktora obojga praw. W czasie trwania studiów w Rzymie o. P. Michowicz uzyskał też, w efekcie uczestnictwa w kursach organizowanych przez Dykasteria Kurii Rzymskiej, dyplom postulatora spraw kanonizacyjnych i dyplom *praxis administrativa* w zakresie dyspensy od małżeństwa *super rato et non consummato*, nieważności święceń i dyspensy od przyjętych święceń. Od 2016 roku jest zatrudniony w Papieskim Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie, na Wydziale Prawa Kanonicznego przy Katedrze Prawa Osobowego i Ustroju Kościoła. Prowadzi też wykłady w dwóch Wyższych

Seminariach Duchownych – Ojcowe Paulinów i Braci Mniejszych Konwentalnych w Krakowie.

Podjęta przez o. P. Michowicza problematyka, wynikająca w dużej mierze z jego zainteresowań i konsekwentnie prowadzonej pracy naukowej, jest zarazem reakcją na dotychczasowy brak w polskiej literaturze fachowej, dotyczącej prawa, zarówno kanonicznego, jak i cywilnego, opracowania dotyczącego pozakanonicznej tzn. cywilnej odpowiedzialności przełożonych wyższych instytutów zakonnych życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego.

Temat rozprawy został trafnie i jasno odzwierciedlony w zwięzłym tytule. Wybrany temat jest nader interesujący i zachęcający czytelnika do lektury, tym bardziej, że, zapoznając się z wprowadzeniem do publikacji, można dowiedzieć się, że Autor eliminuje z przedmiotu swych badań odpowiedzialność kościelnych osób prawnych, reprezentowanych przez wyższych przełożonych instytutów zakonnych, dotyczącą nadużyć seksualnych zakonników. Pominięto całkowicie kwestie, które w ostatnim czasie przyciągnęły uwagę opinii publicznej w Polsce, głównie za sprawą nagłaśniania ich przez media, co przyczyniło się do zredukowania tematyki związanej z życiem zakonnym i kapłańskim jedynie do tych właśnie problemów. Lektura wprowadzenia do publikacji prowokuje zatem do pytań o pozostały zakres odpowiedzialności przełożonego wyższego instytutu zakonnego przed sądami cywilnymi, odpowiedzialności, która ma stanowić przedmiot rozprawy.

Celem podjętych przez o. dra P. Michowicza badań, których koncepcję przedstawiono zwięźle we wprowadzeniu do książki, jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy i dlaczego przełożony wyższy instytutu zakonnego może odpowiadać za czyny własne, innych podmiotów lub stan faktyczny instytutu. Autor bada jednocześnie istniejące struktury prawne, pozwalające na zastosowanie sankcji względem wspomnianego przełożonego.

O. dr P. Michowicz podzielił swą pracę na 5 rozdziałów, które poprzedziły: spis treści, wykaz skrótów i wprowadzenie, a zwieńczyły: wnioski końcowe, bibliografia oraz streszczenia w języku włoskim i angielskim. Już na wstępie trzeba skonstatować, że treści zawarte

w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach nie odbiegają od tematu studium ujętego w jej tytule, lecz wykazują konsekwentną jego realizację. Każdy z rozdziałów rozpoczyna się wprowadzeniem w podejmowane następnie treści, zaś kończy się wyczerpującą syntezą. Podsumowania poszczególnych części pracy są dalekie od rutynowych powtórzeń sensu podsumowywanego lub zapoczątkowywanego rozdziału.

We wprowadzeniu do publikacji (s. 11-19) Autor uzasadnił przekonująco wybór tematu, wskazał konieczne do przeglądu źródła prawa i literaturę, określił metody i tezy badawcze, zaprezentował przedmiot dociekań naukowych w poszczególnych pięciu rozdziałach.

Wyjściowym zagadnieniem recenzowanej publikacji, rozpatrywanym w ramach pierwszego jej rozdziału, jest próba ustalenia zakresu pojęcia odpowiedzialności, pojęcia kluczowego i zasygnalizowanego jako takiego już w tytule pracy. Odpowiedzialność rozpatrywana jest w ramach tej części pracy zarówno w ujęciu prawnym, jak i z punktu widzenia myśli filozoficznej oraz w odniesieniu do współczesnych teorii odpowiedzialności. Obecnie obowiązujące prawne rozumienie odpowiedzialności Autor ukazał, odwołując się do polskiej ustawy z 2002 roku o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zagrożone karą.

Rozdział drugi został poświęcony zakresowi władzy rządzenia przełożonego wyższego instytutu zakonnego w stosunku do podległych mu zakonników, a w szerszym znaczeniu – osób związanych z prowadzonymi przez instytut dziełami lub istniejącymi przy nim stowarzyszeniami wiernych świeckich, jak również zarządzaniami tzw. „rzeczami”, obejmującymi swym znaczeniem – według zamysłu Autora – nie tylko dobra materialne instytutu, ale także dobra związane z kościelną misją nauczania i uświęcania. O. dr P. Michowicz w kontekście tytułowej dla publikacji odpowiedzialności przełożonego wyższego podkreślił ciążący na nim obowiązek przeprowadzenia właściwego rozeznania co do kandydatów, którym przełożony powierzy następnie różnego rodzaju funkcje. Wyznaczenie obowiązków i zadań poszczególnym kandydatom wiąże się z odpowiedzialnością w przypadku powołania niewłaściwych osób na urzędy (s. 72-73).

W kolejnym, trzecim rozdziale, o. P. Michowicz podejmuje problem tytułów odpowiedzialności przełożonego wyższego, a więc przyczyn o charakterze prawnym, które pozwalają przypisać przełożonemu wyższemu określony rodzaj odpowiedzialności. Autor opisuje to zagadnienie, wychodząc od znaczenia słowa *titulus* w prawie rzymskim. Etymologia tego wyrazu wiąże się z przymocowaną do pala tabliczką z zapisem fragmentów ustaw prawnych podających podstawę prawną do określonego działania. Przykładem może być umieszczenie na pionowej belce krzyża Chrystusa tabliczki z podaniem opisu Jego winy. *Titulus* oznaczał w tym przypadku prawną przyczynę wykonywania kary wymierzonej Zbawicielowi. W dalszej części rozdziału Autor podaje znaczenie terminu *titulus* w obowiązującym prawie kanonicznym i cywilnym, by następnie dokładniej wskazać sytuacje odpowiedzialności przełożonego wyższego instytutu zakonnego związane z zakresem jego obowiązków, takich jak: administrowanie dobrami materialnymi instytutu, prawne reprezentowanie instytutu, podejmowanie czynności wynikających z pełnienia przez niego urzędu kościelnego oraz tzw. czyny własne przełożonego ujęte w podrozdziale „Tytuł personalny (odpowiedzialność osobista)”.

Czwarty rozdział dysertacji dotyczy teorii odpowiedzialności normatywnej, zarówno w systemie prawa kanonicznego, jak i polskiego prawa cywilnego. W ramach pierwszego analizy zostały poddane oba Kodeksy Prawa Kanonicznego, tj. z 1917 roku i 1983 roku oraz jurysdykcja Apostolskiego Trybunału Roty Rzymskiej. Z kolei w porządku prawa cywilnego, biorąc pod uwagę obowiązujący w nim priorytet odpowiedzialności na zasadzie winy, o. dr P. Michowicz przeanalizował jeszcze dwie inne zasady odpowiedzialności, a mianowicie: na zasadzie ryzyka i słuszności.

W dalszej kolejności Autor zajął się problematyczną kwestią odpowiedzialności obiektywnej, zadając sobie pytanie, czy możliwym jest przeniesienie schematu odpowiedzialności bez winy na grunt prawa kanonicznego. Nie znajdując zaś wprost porównywalnej teorii, dochodzi do przekonania, że w prawie kanonicznym najbliższą modelom odpowiedzialności obiektywnej w systemach prawa cywilnego jest konsekwencja niedopełnienia przez przełożonego wyższego instytutu

zakonnego obowiązków wynikających ze sprawowania przez niego nadzoru nad podwładnymi popełniającymi czyny podlegające karze.

W końcowej części rozdziału o. dr P. Michowicz poszukuje miejsc wspólnych dwóch oddziałujących na siebie porządków prawnych: kościelnego i cywilnego. Dokonana przez Autora analiza dostępnych orzeczeń organów sądowych doprowadziła go do postawienia wniosku, że badane porządki prawne wzajemnie się dopełniają, chociaż do tej pory nie wypracowano koncepcji zawierającej racje skuteczności czynności prawno-kanonicznych w państwowym systemie prawnym.

W piątym, a zarazem ostatnim rozdziale została podjęta kwestia odpowiedzialności odszkodowawczej przełożonego wyższego, ujmowanej przez Autora w ramach zagadnień szczegółowych, jakie rozpatrywane są w związku z tematyką naprawienia szkody przez przełożonego wyższego działającego na mocy uprawnień przysługujących mu z tytułu zajmowanego urzędu kościelnego. Autor porusza tu także problematykę roszczeń zwrotnych oraz ich przedawnienia.

Wnioski końcowe recenzowanej publikacji we właściwy sposób zbierają przemyślenia i konkluzje poczynione przez Autora w trakcie prowadzenia badań nad tematyką złożoną i wieloaspektową. Korelują one z tezą badawczą wyrażoną we wprowadzeniu do rozprawy.

Lektura książki zwraca uwagę swą zawartością bibliograficzną i zapisem podanych w niej publikacji, stanowiących podstawę dla analizowanego studium. Spis pozycji bibliograficznych, z których Autor korzystał, tworząc swoją dysertację, obejmuje 56 stron i świadczy tym samym o przeprowadzeniu przez Autora szerokiej kwerendy naukowej. Zbiór bibliograficzny został podzielony na trzy zasadnicze działy: źródła, literaturę przedmiotu i orzecznictwo. Pierwszy z nich jest rozgraniczony na dwie mniejsze jednostki, mianowicie na źródła prawa kościelnego i świeckiego. W trzecim natomiast wyodrębniono orzecznictwo trybunałów kościelnych i sądów świeckich. W pierwszym dziale zamieszczono ok. 31 pozycji źródłowych, w drugim – blisko 370 rekordów różnorodnych opracowań i w trzecim – ok. 69 różnego rodzaju orzeczeń. Ta bogata lista świadczy o rzetelnym zebraniu przez Autora dostępnych opracowań w przedmiotowej dla dysertacji kwestii. Trzeba zauważyć, że o. dr P. Michowicz obficie

korzystał z literatury zagranicznej, głównie z obszaru języka włoskiego, angielskiego, francuskiego i innych, co świadczy o jego wysokiej erudycji.

Daje się zauważyć bardzo częste posługiwanie się terminem „dyskurs” (często dwa razy na jednej stronie – s. 21) i traktowanie go niemal jak metody badawczej. Podejście do problematyki na zasadzie dyskursu, pojęcia, któremu początek dał Jurgen Habermas, przedstawiciel szkoły frankfurckiej, nie wydaje się działaniem właściwym dla badań naukowych w ogóle, szczególnie zaś dla badań prowadzonych w dziedzinie nauk kościelnych. Dyskurs, o czym nie należy zapominać, nie jest bowiem zwykłą dyskusją, polemiką czy konwersacją. Pojęć tych nie można mylić, nie narażając się jednocześnie na obniżenie jakości naukowych rozważań, habermasowski dyskurs niesie bowiem ze sobą odejście od prawdy obiektywnej, czyli dążenia w badaniach do zgodności opisu z rzeczywistością.

Pojęcie dyskursu wiąże się z odrzuceniem doświadczenia i historii jako źródeł obiektywnej wiedzy, a także lekceważeniem racjonalności, czyli logicznego myślenia przyczynowo-skutkowego, co powoduje, że ostatecznie zignorowana zostaje rzeczywistość. Zamiast prawdy obiektywnej proponuje się w ramach dyskursu siłę przekonania, odwoływanie się do argumentów emocjonalnych i pozyskiwanie sympatii większości – zamiast dążenia do prawdy. W dyskursie obowiązuje teoria „prawdy uzgodnionej”, opartej na konsensusie, co oznacza, że każdy ma własną, równorzędną wobec innych „prawdę”, a ostateczną „prawdę” stanowi ta wypracowana w drodze porozumienia stron. O prawdziwości poglądów w habermasowskim dyskursie nie decyduje ich zgodność z rzeczywistością (doświadczeniem), ale akceptacja wszystkich stron dyskursu. Można więc stwierdzić, że pójsie kanonisty ścieżką dyskursu nie jest właściwą drogą do osiągnięcia celu podjętych badań.

O. dr P. Michowicz zadbał też o zachowanie równowagi kompozycji swej publikacji, o czym świadczy zachowanie symetrii między rozdziałami i wewnątrz rozdziałów. Proporcje te świadczą o właściwej kolejności etapów działania Autora w podejmowanych badaniach.

Podjęcie trudnego, złożonego oraz interdyscyplinarnego tematu, nieopracowanego dotąd całościowo na gruncie polskim, z pewnością zasługuje na uznanie. Rzetelne omówienie go wymagało nie tylko znajomości prawa kanonicznego i cywilnego polskiego, ale dodatkowo jednoczesnego odwoływania się do obydwu porządków w materii właściwej dla odpowiedzialności przełożonego wyższego instytutu zakonnego, czyli dla przedmiotowego zakresu dysertacji. Walorem pracy jest próba usystematyzowanej argumentacji, adekwatnej do tytułu. Lektura rozprawy pozwala stwierdzić, że jest to praca oryginalna, samodzielna i dojrzała. Można też wnioskować, że stanowi ona początkowy wkład we współczesne badania w dziedzinie prawa kanonicznego i zarazem cywilnego.

*s. Bożena Szewczul WNO
Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*